

مکتب

۱۹۱۳ نچی سنه

۱۳۳۱ نچی سنه ذوالحجه ۵

اوتکابر ۲۲

۹۲ نچی سان. ایکی آطنده بر چغا طورغان تعلیم و تربیه ژورنالی. ۱ نچی یل.

معلم هم پیداغوغلار دقتینه!

یکرمی بیش یلدن بیرلی مکتب ابتدائی-
لر بیزی اصلاح هم اوقوتو ترتیب لرن یاخشرتو
مسئلهسی ملی مطبوعاتده سویلهنه هم بر قدر
اشله نوبده کیله در. شول سویله و اشله ولرنک
نتیجهسی اولارهق مکتبلر بزگه اصول جدیده
کرتدک، اوقو - یازوغه اویره تونی بر درجه
فن تعلیم گه، زمان غه موافق ایتدک، جیکله ایتدک.
البته بو مسئلهده اشله نهچک، اصلاح اینله چک
نقطه لارینه بیک کوب ئهلی؛ مونک اوچون
ینه کوب یللار خدمت صرف ایتهرگه، کوب
اجتهادلار قیلورغه کیرهک بولور. پیداغوغلا-
ر بیز، معلملر بیز یکرمی بیش یل اشله گاننی،
شاید موندان سوکده همت و خدمتلرن قزغا-
نماسلار، اوزلرینک تاریخی، ملی هم عالی
خدمتلرنده دوام ایتهرلر. بو طبیعی اش، بو
شولای بولورغه تیوش.

ابتدائی تربیه و اوقوتو مسئلهسندنه ئهلیگه
قدر ایك آز مذاکره قیلونا طورغان بر نقطه
بولسه، اولده ابتدائی تربیه نك نیچوک بولو -

رغه تیوشلگی، ابتدائی مکتبلر بزدنه نیندی
هم فی قدر معلومات بیورورگه کبیره کلگی
مسئلهسی یعنی ابتدائی مکتبلرنک پر وغرامما-
سی در.

بزدنه ئهلیگه چاقلی ابتدائی مکتبلر بزگه
پر وغرامما باصالغانی یوق! عفو ایتلسون،
بزدنه پر وغرامما یوق غنه توگل، بزنگ کوبی بیز
اول پر وغراممانک فی ایکانن، نهرسه دن عبارت
بولورغه تیوشلگنده بلمی بیز!

بزنک کوبی بیز «پر وغرامما» فی کتاب
اسملرن، اوقو ساعت لرن کورسه ته طورغان
درس جدولی (росписание уроков) دیوب
آکلی بیز.

بز اصول جدیده هم قدیمه بحثلرنده هم شول
حقاغی مناظره لرده شول قدر قزوب کیتدک، که
ئهلیگه قدر پر وغراممانک کبیره کلگی حقند
ئویلا رغه و یازار غه دا وقتیز بولمادی. تیک بو
صوگغی بر یل اچنده گنه «پر وغرامما کیرهک»
«پر وغرامماسز اوقوتو ممکن توگل» دیگان

باشلادی. نیشل مک کیرهك، بودا یاری ایندی. اوزك بلوب اشله مه گاج، كشی قوشقانی اشله سه كده یاری ایندی.

«مکتب» ژورنالی اوزینك چغا باشلان کونندن بیرلی شول پروگراما مسئله سن اویلی باشلادی. شول وقتده اوق تیوشلی اره باینه مراجعت ایتوب پروگراما پراپقته سن توزولرن اوتندی، «مکتب» مراجعت ایتکان ذوات کرامده شول وقتده اوق اشکه طوتندیلار. البته پروگراما توزوجیکل اش توگل، مونك او- چون بیک کوب معلومات، بیک کوب تجر بهك بولو اوستینه ده ملی مکتبلر ك هم عوما ملتیزنك احتیاج واحوال روحیه لرن ده بیک یاغشی بلورگه تیوش.

نهایت «مکتب» بو نومیرنده ابتدائی مکتبلر بزنگ برنچی صنفی اوچون پروگراما تقدیم ایتهرگه موفق بولدی. موندن صوگ قالغان ۳ صنف اوچون ده، هر نومیرغه برصنف-لق ایتوب، باصوب باراچقدر.

«مکتب» نك تقدیم ایتکان پروگراماسی یکریمی یل قدر تجر به کورگان محترم بر اوچیتل - معلم طرفندن ترتیب ایتلوب، صوگره «مکتب» هیئت اداره سی طرفندن قارا-لوب و توزه تلوب چغلدی.

بو پروگرامانی بز مکمل هم هیچ اعتراضی قابل توگل دیوب ئه یتیمیز. بلکه توزه تلچك، آرتنریلا هم کیموتیلچك اورونلاری کوب بولور. بو حقه ملاحظه لرن ئه یته چك ذوات کرامغه «مکتب» صحیفه لری مع المئرنیه آچق بولسه کیرهك.

محمود فؤاد.

کبی طاوشلار یش - یش ایشته باشلادی. قزانده یکریمی بیش یلدان بیرلی اصول جدید برله اوقوتوب کیله طورغان «محمدیه مکتبی» بو یلنك کوزینه قدر پراغر ومماغه احتیاجنی سیزمه گهن، آنی کیره کسنمه گان بولورغه کیرهك، چونکه ئه لیگه قدر پروگراماسی بولماغان. تیک بویل کوز پروگراما ماصمان بر نهرسه اویو- شدردی. (پروگراما لاری حاضر مطبعه ده باصلوب یاتا). بو پروگراما حقنده «مکتب» نك ۱۰-۱۱ نچی نومیرلرنک بر قدر ملاحظه لر یازلدی. قزانده آلتی یلدن بیرلی دوام ایته طورغان مکمل هم مرتب قزلار مکتبنده (آیطفلار مکتبی) ئه لیگه قدر پراغر ومما یوق. بز پروگرامانی ئه لیگه قدر کیره کسنمه دک، یاخود کیره کسنسه- کده آشقما دق. ذاتا بز نهرسه گه آشغابز؟ بز بر مسئله ده بر وقتده آشقمیز. بز بر یل، اون یل، یوز یل سویلیبز، اویلیبز، اویلیبز، آلدن آرتن تیکشوره بز، صبر برله اش قیلابز، نهایت شولای اویلاب قالابز. لکن، مع التأسف، قسایسی وقت بزنی باشقالار بورچیلار، بزگه اویلا رغه وقت بیرمیلر، اش، نتیجه چغارورغه قوشالار. مونه بو پروگراما مسئله سنده ده بزنی باشقلار اویاندیلار. حکومت ار بابی، اینسپیکتورلار بزدن پروگراما صوری باشلا- دیلار؛ مکتبلر کزده نیلر اوقوتاسز، نی قدر معلومات بیره سز، قایا پروگراما گزنی کور- سه تگز ئه لی، دیدیلر. شوندن صوگنه بزده آشق-پوشق اشکه طوتندق. شوندن صوگنه «محمدیه مکتبی» پروگراما اویوشدردی؛ شو- ندن صوگنه آیطفلار مکتبی پروگراما توزی

دورت صنفلی ابتدائی مکتب پروغرام ماسی

برنجی صنف

II

عربچه اوکو: ۱ - عرب الفبائی
 اوکو تیلور، عربی سوز و جمله لرنی اوکو غانده
 بلورگه تیوشلی بولغان (مثلا) آست، اوست
 ، اوتور و کبی علامت لری اویره تیلور.
 ۲ - الفبا تمامنده بر آز قرائت عربیه
 اوکو تیلور؛ قرائت عربیه ده، بر آز ملکه
 صوڭ فسقه آیتلر کورسه تیلور، شول ره و شچه
 آقرونلاب قرآن کریمگه کرشدریلور.
 ۳- فاتحه و اخلاص سورہ لری حفظ ایتدریلور.

III

علم حال: ۱ - خدانڭ بارلغی و برلغی
 سؤال و جواب طریقہ آکلاتیلور. مثلا: معلم
 «آل کزده غی اوستهل نی کم یاصاغان؟» شا کرد-
 لر: بالتا اوستاسی.
 معلم: بره و سزگه کیلوب بو اوستهل اوز
 اوزندن یاصالغان ده صوڭره اوزی بو صنفقه
 کیلوب کرگان دیسه اوشانورسزمی؟ شا کردلر:
 یوق. معلم: نی اوچون اشانماسسز؟ شا کردلر:
 اول اوستهل اوز اوزندن یاصالا طورغان نهرسه
 توگلر، بز آنی کوروب بله بز.
 معلم: فلان نهرسه نی کم یاصاغان؟ کم بار
 ایتکان، آتا آنالار بزنی، طوغانلار بزنی کم
 بار ایتکان...؟ کبی سؤال لرگه جیتوب بزنی
 و بارچه حیوان و اوسملکرنی، قویاش و یو-
 لدوزلارنی یاراتوچی و بار ایتوچی بولورغه
 تیوش، شول کورگان نهرسه لر بزنی یوقسز
 بار ایتوچینگه الله تعالی - خدای دیوب نه یته بز
 دیوب سویلر. دخی شول ره و شولک پیغمبرلر
 حقنده آکلاتیلور. بولارنڭ ارستینه کلمه-

I

- آنا تلی: ۱- اعوذ بسم الله اوگره تیلور.
 جمله لرنی سوز لرگه، سوزلرنی ایچک و طاوشلار-
 غه آیورتدیریلور، طاوشلار دن ایچک و سوزلر
 ترکیب قیلدر تیلور، طاوشلارنڭ باصمه و یازمه
 علامت لری (حرفلر) ایله بلشله ندریلور؛ باشده
 آیوروم سوزلر و قصقه جمله لر صوڭره، وقف
 علامت لرنده طوقتاب، قصقه و یکلچه حکایه و مقا-
 لار اوکو تیلور هم اوکو غان نهرسه لر ن سؤال لرگه
 جواب بیرو طریقہ نلدن سویله تیلور.

۲ - الفبا صوڭنده برنجی اوکو کتابندن
 یکل و قصقه ۳ - ۴ امثال و شعرلر حفظ قیلد-
 ریلور.

۳ - طاوشلی، یارتی طاوشلی (مثلا:
 آی، آو، طاو کبی لر) هم طاوشسز حرفلرنی
 قالون و نچکه طاوشلی حرفلرنی بر برسندن
 آیورتدیریلور، طاوشسز حرفلرنڭ قالون
 و نچکه ایشئلوی بیلدریلور.

۴ - آیوروم سوزلرنی طاوشلارغه بولدره
 باروب املا قیلدروب یازدریلور. نلدن سو-
 یلگان قاعده لرنی شا کردلرنڭ خاطرلرنده قا-
 لدر و اوچون، آیوروم سوز و قصقه جمله لرنی
 املا قیلدروب یازدریلور. املا وقتنده شا کرد-
 لرنڭ قیلاچق خطالرن آلدن تنبیه ایتوب
 باریلور، اوکو غان جمله و حکایه لرن کتابندن
 کوچرتوب یازدریلور.

۵- انشاء - جمله لرنڭ طولماغان سوزن طا-
 بدرتوب طوترتوب یازدریلور، سؤال لرگه جوابلار
 یازدروب جمله لر ترکیب قیلدریلور.

التوحيد، كلمة الشهادة، و هر مرادنی جیغان
 «ربنا آتنا» دعاسی اوگره تیلور.
 حساب: ۱ - ذهنی تمرینات، بردن اونغه
 قدر طوغری هم اون دن برگه قدر کیری
 صاناو. بر رقملی عددلرنی جمع قیلدرو
 (حاصل جمع اونندن آرتق بولماسون) بر
 رقملی عددلرنی طرح قیلدرو (ناقص اونندن
 آرتق بولماسون) ایکی عددنی آیورمالارینه
 نسبتنا چاغشدر، جمع، طرح عمللرینه برگه
 تمرینات یاصاتو، بر رقملی عددلرنی ضرب
 قیلدرو (حاصل ضرب اونندن آرتق بولماسون)
 بر رقملی عددلرنی تقسیم قیلدرو (مقسوم
 اونندن آرتق بولماسون) ضرب و تقسیمگه
 برگه تمرینات هم دورت عملگه تمرینات
 یاصاتو.

۱۷

طبیعیات: ۱- جیر، جیرنک اوستکی فانلاوی.
 اول فانلاونک ترکیباتی: قوم، بالچق، فارا
 توفراق بولارنک صفات ذاتیه سون هم صونک آلاغه
 ایتکان تأثیرن اوبره تو. صو. صونک اوچ حالی
 (صو، پار، بوز) بولارنک برسی نك ایکنچیسینه
 ئهوراوی. چق، قراو، دم، بولوت، یا کفر،
 طومان، صوده بعض نرسه لرنک ارووی، توز،
 و آنک تابلووی، ته می، صوده ارووی، استعمالی.
 تجربه لر یاصاب کورسه تو. صوقا، طرما کبی
 قورالار ایله جیرنی اشلو. چرا هم کاردون دن
 صابان، صوقا، طرما، اوراق، چاباغاج، کوره ک
 هم سهندک مودیللری یاصاتو.
 ۲ - اوسملاکارنک ترکلاگی. بورچاق،
 صلی، آرش کبی آشقلارنک اورلوقلاری. بو
 اورلقلارنی جووش کبیزگه چه چوب، آلارنک
 تیشولوب چغولارون و اوسولرن تجربه قیلدرو.
 تیشلو اوچون جووشلک هم معین درجه ده
 جلیق کیره کلاگی. جیرگه او طرتقان اورلوقلار.
 نك تیشولوب چغولرون وقت وقت تجربه
 اوچون قاراتو، آلارنی جیردن آلوب، نامرون
 هم صاباغن کورسه تو، اوراق نك هم نامرنک
 قیمتن سویلهو. بر آز اوسوب یافراقلانچاق
 یافراق اولوشلری بلن بلسله ندر، اوسملاکار.

۷

۲ - یازما تمرینات: شا کردلرنی رقم هم
 اوشبو +، -، X، : = علامتلر بله بلسله -
 ندر و عددلرنی یازدروب جمع، طرح، ضرب،
 تقسیم قیلدرو، دورت عددکه عددی مثاللر
 هم مسئله لر حل قیلدرو.
 ۳ - شا کردلرنک اوزلرینه بیر یله طو -
 رغان اشلر: جمع، طرح، ضرب، تقسیم جدولی
 یازدرو، دورت عملدن مرکب بولغان یکلچه
 عددی مثاللر حل قیلدرو و یکلچه مسئله لرنی
 یازدروب حل قیلدرو.
 ۴ - یوزگه قدر اونارلاب صانانو هم دورت
 عمل. اونلقلاردن مرکب بولغان عددلرنی رقم
 ایله یازدرو هم دورت عمل.
 ۵ - اولگی ایکی اونلارنک عددلرینی
 ذهن و رقم ایله یازدروب بلدرو هم دورت عمل،
 معیشتده جش اوچری طورغان یکل کسرلر

صیبر، ئەرلەن، قویان، تېچقان ھەم شولغانلارنى چاغشىدەرتو ھەم آلارنى بالالارون سوت بلەن طوبىدرا طورغان حيوانلار دىوب آتاتو، آنڭ سوڭىدە بو حيوانلاردن زور اوخشاشارى بولغان اوچون صیبر، آت، صارق لارنى آيورتو ھەم آلارنى طوبقىلى حيوانلار دىوب آتانو؛ ئەرلەن، قویان ھەم تېچقانلارنى كيمرو-چى حيوانلار دىوب آتانو. (بو معلوماتلار اوقو كتابىدىن ذوقلى مقاللار روشندە گنە بېرلورلر.

VI

حسن خط: شا كىرلەرگە يازغاندە نىچك اوطورورغە، قوللرن نىچك حركتلەندورورگە، بارماقلارن بوكلەرگە اويرەنكاندىن سوڭ، حرفلرنڭ جزلر بىنى يازدورورغە باشلاتىلور. اۆل نقطەلر، سوڭرە بو يفا (ا) طوغرى، آرقلى غە (—) طوغرى صزقلر ھەم طوغرى پوچماقلار يازدرىلور. بو يازدرو تەرىناتى پىداغوغىيە-نڭ يكلدن چىتونگە كوچو دىگان قاعدە سىنە موافق رەوشدە شاقماقلا ب صزلغان كانغدىن تىكگان دۇنرلەرگە قلم و قارا ايلە يازدرىلور. (قرانداش استعمال ايتولمەس) حرفلرنڭ جزلر لرن يازدرغاندىن سوڭ، حرفلر يازدرىلور. حرفلرنڭ شكىلى، كىرەگى بولماغان ماطورلقلر كىرتمە يىنچە، فقط عادى رەوشدە گنە يازدرىلور. حرفلردن سوڭ ايرى حرفلر، سوزلر و قسقە جملەلر (تورلى مقاللر) يازدرىلور.

VII

رسم، اشكال. ۱ - آرقلى و بو يغە، طوغرى، صنق، قىيىق ھەم متوازى صزقلر تصوير فيلدرىلور. مربع و اوچ پوچماقلى شكىلر ياساتىلور. صنق تاقناسندەغى اورنەكدىن يا كە خصوصى كوچرگچلردن قاراب رسملر ياساتىلور، رسم اشلرنندە جەزبە پراۋىلا كىي فوراللار استعمال ايتولمەس.

نڭ يافرافلارندەغى تامر (ЖИЛКН) لر ايلە بىلشەندرو. (اوسمەكلرنڭ نامر ھەم يافرافلار آشا رزقلانوى بو يىل سويىلەنمەس). پورچاق صاباغىنڭ توغرى اوسمەوى ھەم آنڭ ميبقى كىي تارماقلارنىڭ قىمتى. بور-چاقنى قارانغى اوروندە اوسدركاننە توسىنڭ آقسىل بولوى ھەم بتونلەينڭ ناچار اوسوى. ۳ - حيوانلارنڭ تىركلىگى. يورت حيوانلارنى، مەچى، آت، صیبر، صارق، ئەتەچ، بال قورتى، قىردا اوچرى طورغان حيوانلار؛ قىرلارغە ضررلى حيوانلار: ئەرلەن، قویان، قىر تېچقانى، قاتى قورت (майский жукъ) قىر اوچون فائىلى حيوانلار: شولغان (кротъ) صوالچان، كوگەرچن، صیبرچق، فارغا، چەوكە. بو حيوانلارنى طىبعتدە ھەم برەم برەم اوطورتوب چىتىلەككە تىجربە قىلوب قارانو. ھەر بر حيوان اوشبو روشچە قارالورغە تىبوش: آ) حيواننڭ طورا طورغان اورنى، ب) تەنىنڭ روشى (نىندى حركتكە موافق توزولگان) ت) تە - نىنڭ قابىلانوى ھەم آنڭ قىمتى، ث) حركت اعضالارى (نىندى حركتكە موافق). ج) آشاو اعضالارى (نىندى رزقنە موافق)، ح) عىس اعضالارى، خ) اورچولرى؛ دىنيادە طورور اوچون بار حيواننڭ تىن آلوى. كوز كونى بالالارنى قرغە آلوب باروب صوقالاو، طرمالاو كىي اشلرنى كورسەتو، اوچم، شولغان، (صوقر تېچقان) تىشكلىرى؛ قوشلار. بالالارنى ياز كونى قرغە آلوب چغو. يازغى صوقا ھەم طرمالاو، صوقا آرتندىن يورى طورغان قوشلار (صیبرچق ھەم فارغە). حيوانلارنى كورسەتكەچ، بالالاردن مەچى، آت،

مشهور رەك مدرسەلر بىز جانلىدىن

قزان «مدرسە محمدىيە» سىنىڭ ئانويە قىسمىنىڭ پىروغراممى.

«مدرسە محمدىيە» نىڭ اوز پىروغراممى بويىچە «ئانويەنى تمام قىلوچى امام ومعلم بولور اوچون تىوشلى بولغان علوم شرعيە وفنون ضرورىيەنى تكميل ايتكان بولادر».

آطنەسىنە ۴۱ ساعت عربچە، ۳۷ ساعت دىنى درس — علوم شرعيەنى مكمەل بلونى وقت چەتندىن شىكسىز تآمىن ايتكان.

بوندىن چققان ملانىڭ كوبيسى اوللارغە اورنلاشچقلار؛ بو ملالر اول ملالرىنىڭ علم درجەسن كوتەرەچكلر، لىكن بو عالم ملالرىنىڭ اصول معيشتى نادان ملانقى ايله بر بولاچقى. ملالرىنىڭ معيشتىن ياخشىرتو اوچون اول خلقىنىڭ معيشتىن ياخشىرتورغە، آلارنىڭ كوزلرن آچارغە كىرەك. بونىڭ اوچون ايسە اولنىڭ كچككە بالالارن اوقوتو بل (آلار فايچان كشى بولوب چقالار ئەلى؟)، قارت - قور - يلار يىنە مسجىدە وعظ ئەيتوگنە يىمىدر؛ بونىڭ اوچون اول موژىقلارنىڭ اورناسىنە كروب، تورلى جمعىتلر ياصاب، تورلى كاصالار، پاتىرىيىتىلى، بازارنى اوبشستوالار آچوب اشلرگە كىرە كدر.

كاشكى شوندى معلومانلى ملالر بولسە ايدى!.. اول معلومات ملاسن دە، معلمن دە اشكە حاضرلەب چقارۇر ايدى؛ اوللارغە جان كرر ايدى؛ يوقغە چققان كشىلرنى آدم رەتپنە كرتور ايدى...

يوق؛ آنىڭ اورنىنە اول ملاغە ياكە معلمگە

۴۱ ساعت عربچە...

روسچە درسلىرىنىڭ ساعت حسابى كوپ، اما بىرلىگان معلوماتى كوپ توگل. بولاي بولغاندە مقالە بىزنىڭ باشلىغى «ئانويەنى بترگاچ اوچىتىلدىككە امتحان طوتو مەكن» دىگان سوزلر بىزنىڭ چىلىگە كىتووى بىك احتمال. توركىچە، تارىخ توركى، روسى ھىم ھىم - مى، جغرافىيە، حساب، ھىندسە اوز اورنلارنىدە يارىسى قويغانلار.

تارىخ پىروگراممىلارى بىك مفصل تىرتىب ايتىلگان. تارىخ قوم توركى پىروغراممى زكى افندى وليدى كىتابى بويىچە ياصالغانغە اوغشى، اما پىروغراممە بو حقدە سوز يوق. بوندى ئەيتوب اوزارغە مەكن - ھىوما پىروغراممە درس كىتابلارى كورسە تلمە گان. آلارنىڭ مەكنلرن كورسە تىكلەندە پىروغرامم اوتوشدە بولور ايدى، مەكلەرەك چقار ايدى.

جغرافىيە درسلىرىنىدە اعببارنى اوشبو نەرسە جلب ايتە: ئانويە بىرىنچى صىف پىروغراممە «جغرافىيە (۲ درس) ابتدايىيە ۴ نچى صىفدە اوقولا طورغان مادەلر» دىگان. حاضر ابتدايىيە ۴ نچى صىف پىروغراممىنە قاراساق، «جغرافىيە (۱ درس)» دىب اوقىبىز. ابتدايىيە ۴ نچى صىفدە آطنەسىنە بىرەر ساعتندىن بىر قشندە بىروب بترلىگان معلوماتكە، ئانويەگە كىلگىچ (ايكى يلدن صوڭ) آطنەسىنە ۲ شەر ساعت كىرەك بولسون! ابتدايىيە قىسمى حقدە باز -

ئەرەم آقچەلەر .

يوق اورونلارغە ئەرەم بولالار . شوڭا كورە
بزنڭ تانارلار طرفىدىن صرف ايتولگان آقچە
لار ، قومغە ساچلمغان اورولقلار قىيلىندىن ھېچ
بىر تورلى خىرلى نتيجە بىرمىلار .

آوروپادە وشونلار جەلمەسنىدىن روسلار دە
ھم بولوندىغى ترقى و تعالى دن حاصل بولغان
نتيچەلەرنى بزنڭ تانارلار وعەومىلە مسلمانلار
كورسەردە ، لىكن آنلارنڭ نىدىن ونىچەك
حاصل بولغانلىغىنى اصلا توشونە آلەمىلار . حالبو ، كە
مىسئەلەنڭ اصلى ، روس عالمى ايسلە روس
بايى نڭ ملت يولندە كىرەك بولغان نرسەلەرنى
اورونلى صرف ايتولرندەدر . روس عالمى
ايسلە روس بايى ، علمسىز دنيا دە ياشاومىكىن
توگىل ايكانلىگىنى بىك آقچى آڭلاغانقە كورە ،
آنلار شول يول دە بار كوچلەرى ايسلە اجتەئاد
ايتەلەر . بىرسى علمىنى ، ايكنچىسى مالىنى شول
يول دە قزغانىنى صرف ايتە . اما بزنڭ ملا ايسلە
باي ، قوزغانلىغان مىسئەلە «أرأيت» ايسلە
«والضحى» غە تاماما طوغرى كىلوب بتماسە
بىر آدم اولسون آلغە آلامىلار . تانار بايىنى
بىر ايزگو اشكە كونسورور اوچون ئەللە نىچە
«أرأيت» لردە «والضحى» لىر او قورغە كىرەك .
يىتمەسە بىرەر قەدە سويلەرگە تىوش .
يوقسە اول آڭا اشانى . آنى كىرەكلى
دىوب بلىمى ، قىلاچق اش بىر ايسلە ارجمادە
بىرەر حور قزى وعدە ايتلمىگاندە اول آنى
ايزگو اش دىو حسابلامى ، آنى فكرىدىن
قوزغاتور اوچون تىوشلى دن آرتق حور

آڭلى ملت لىرنڭ ھىر اشى ، كىلەچكە
ملت كە فائىدەلى نتيجەلەر بىرەچەك مفىد اشلەر .
دىن عبارت بولدىقلارى حال دە . نادان ملت لىرنڭ
كوبىرەك اشلىرى ملت كە ضررلى نتيجەلەر
طوغدىراچق نرسەلەردە نىگنە عبارت بولوب قاللا .
لار . بوز اوستىنە قورولغان بنانڭ دوام ايتو .
وى مىكىن بولمادىغى كىمى ، نادانلىق ايسلە قىلونغان
اشلەرنىڭ دە دواملى بولمىق احتماللارنى يوقىدر .
دىمىككە نادان خلق نڭ فائىدەلى دىوب قىلغان
اشلىرى نەق بوز اوستىنە قورولغان بىنە
كەك دوامسىز نرسەلەردىن عبارت در . تانارنڭ
استعدادى ، تانارنڭ كوچى يوق اورونلارغە
ئەرەم بولوب بىتدىكى كىمى ، اول بىچارە نىڭ
بارلى — يوقلى آقچەسى دە ملت كە خىرلى
نتيچەلەر بىرە آلەمى طورغان يوق اورونلارغە
ئەرەم بولوب بىتەدر . علمسىز قىلونغان اشلەر ،
توشدە كورونگان ساتاشمالار قىيلىندىن ھېچ
بىر اساس غە بىنە ايتولمەگانلىكلەرى سببلى ،
بزنڭ اشەرنىڭ توشدەگى ساتاشمالار قىيلىندىن
اساسسىز بولماقچى طىبىعىلەر . آوروپا و آمرىقا .
نىڭ قوت اوچقچ ترقى لىرىنە ، آنلارنڭ علماء
و حكماسى نە چاقلى خدمت ايتكان بولسە ،
آندەغى بايلار دە شول چاقلى خدمت ايتكانلەر .
آندەغى بايلار زمانەدىن خىردار بولدىقلەرى
سببلى ، آنلارنڭ ھىر تىيىنى خىرلى نتيجەلەر
بىررداى اورونلارغە صرف ايتولەلەر . بزدە
ايسە اشلەر بوتونلاى كىرىسنىچە بولغانلىغى
اوچون ، بزنڭ تىيىن و صوملار بىز طورغانى

تسیبولسکی Цибульскій سیبیر یاقوف لار طرفندن هبه ایتولگان آقچه لار ایله بناء ایتو- لگان. بو صوگھی لارنڭ اۆلگیسى ۱۵۰ مڭ، ایکنچیسى ۱۴۰ مڭ، اوچونچیسى ایسه ۱۱۰ مڭ اعانه ایتکانلر ایدی (۱) آوروپالیلار علم یورنى صالو خصوصنده نه چاقلى اجتهاد ایتسeler، شول یورتلارده اوقوچیلارغه یاردم ایتو خصوصنده شول چاقلى همت کورسه تeler. ئهلى مونه ككوبدن توگل گنه Федотова اسملى بر مارجه نڭ، مهسكه و اونیؤیرسپیتند، اوقوچى یارلى استودینت لارغه اوقو هقى بیورر اوچون، ۱۰ مڭ صوم اعانه ایتکانلگى مسکو غزیتهلرندە یازغان ایدی (۲). آکلى خلق لارنڭ آقچه لاری مونه شوندى کیره کلی اورونلارغه صرف ایتولکلری حالده، بزنگ آقچه لارمز گل یوق اورونلارغه ئهره م بولوب بندلر. آکلى صنف لار بز، بایلار بزنى علم یو- لینه آقچه صرف ایتهرگه دلالت ایتکلری زمان، ئهلله فایدن «فورصاق قۇلى بولغان» ملار بز ظاهر بولوب، بایلار بزغه «ارایت» ایله «والضحى» سورهلرینى اوقورغه طوتونلار. نتیجه سى اولارق علم اوچون صرف ایتولورگه تیوشلى بولغان اقچه لارنى، یوق اورونلارغه صرف ایتدروب، ملت نڭ بردی بر ترکك سببى بولغان علم دن محروم قالدرالار. برا- همانڭ هر یاراندىغى نرسهلرنى، اوزینڭ ه قولى ایله هلاک ایتوب طور وچى، قارا گؤلوق هم ئولوم الهسى بولغان سیوا (Сива) قبیلندن، بزنگ علماء اسمینى کوتارگانلر بزده آکلى

۱) Сибирь какъ колонія, стр. 425.

۲) P. V. № 58.

فزلاری ویاخود یاتراق درجه لار وعده قیلورغه تیوش. اما آکلى ملت لرده ایسه موندی صانولاشولار یوق. آنلار اشنگ قدسیتی اوچون بار نرسهلرینى هبه ایتهلر. شوگا کوره آنلار ترقی ایتکانلر هم ایتهلر. بزنگ ایله آنلار آراسنده علم گه محبت ككوبمى ایکانلگینى بلدرور اوچون مین بو اورنده برور مثال ذکر ایتوب کیتسه م شاید ضررى بولماس. آمریقانڭ علوم و معارف: اوشانداق هنر و صنائع ده قوت چققج ترقی ایتووینه سبب هیچ شبهه سز آندغى بایلاردر. علم یولینه آقچه صرف ایتوچیلر آراسنده «۶۰۰» میلیون صوم چاماسنده اعانه ایتوچیلری باردر. ۱۹۰۱ نچى یلده مهسكه وده صالاداؤنیقوف اسملى بر مشهور باى وفات بولغان ایدی. اول کشى نڭ بارلق بایلغى (۳۰) میلیون صوم چاماسنده بولوب، شونڭ آنچق ۸۱۵ مڭ صومینى اوزینڭ بالالاری ایله یاقین لارینه قالدیروب، آندن قالغان جمیع بایلغینى علم و خیرات یولینه صرف ایتهرگه وصیت ایتکان ایدی. صالاداؤنیقوف وصیتى نڭ اوچدن ایکى ئولوشى مکتبلر فائده سینه بولوب، قالغان بر ئولوشى باشقه چه خیرات لرگه صرف ایتلورگه امر ایتلگان ایدی.

آمریقادهغى عالی مکتبلر نڭ ككوبسى بایلار طرفندن بناء ایدلکلری کبى، بزنگ روسیه ده بیک کوب اورتا و عالی مکتبلر روس بایلارینڭ همتى ایله بناء ایتولگانلر و ایتوللر. مثلا خارقوف اونیؤیرسپیتنى قارا- زین نڭ همتى سایه سنده بناء ایدلکی کبى، طومسکی اونیؤیرسپیتنى ده دیمیدؤسکی

بر کوز ایل قاری طورغان حقیقی یتیمه کچیلر
 اداره سیند بېر وده در. مونه شول وقت ده بزنك
 کوچلردن خیرلی نتیجه لر حاصل بولور.
 مونه شول چاغنده بزنك استعدادلار یوق غه
 ضائع ایتولماسلر. مونه شول چاغنده بزنك
 آقچه لر نك تیبین لری، حاضرگی صوم لاردن فات
 فات آرتق بولغان فائده لر بیره آلورلار.
 مونه شول زمانارده بزرگه حیات هم سعادت ده
 بولور.

هادی آطالاسفی.

خلق نك هر یاصاغانینی سوتوب ط-ورالار.
 سیوا، اوزینك مخرب عالم بولوونیدن
 لذت طابدیغی کبی، تگی مخاوق لارده اوز-
 لرینك مخرب بولولارندن لذت طابالار.
 تانارنك استعدادینی، تانارنك کوچ هم
 ذمینی، اوشانداق اول مسکین نك بارلی-
 یوقای آقچه لارینی یوق اورونلارغه ئه رهم
 ایتدرمه س اوچون ایك برنچی چاره، اول
 بیچاره لارنی سیوا خدمتینی ایتوچی ملالار
 قواندن آلوب، دین هم علم نك هر ایکی سینه

طبیعیاتدن درس کتابلر بزن.

یاغندن ئه یله ندروب آلنغان.
 دنیاغه چغوب مدنی یاغداوچیلر آراسینه
 کره چك کشی اوز ئه یله نه سنده مینوت صاین
 проявляться ایته طورغان بو کشفیاتلار نك
 اصان بلورگه تیوش. تیره یاغنده غی واقعه لر نی
 توشونوب آکلی طورغان عنصرلر نی مکتب
 چغارورغه تیوش. آنی آکلاو اوچون علوم
 طبیعیه دن خبردار بولورغه کیره ک.

علوم طبیعیه - کشینی طوغری هم ترییبلی
 ایسه بلرگه اویره ته؛ علوم طبیعیه باشدن آباق
 تجر به لرگه بنا قیلنغان فندر؛ درست قویانغان
 ОПЫТЬ هم تجر به لر واقعه لر نك مهم یاقلارن
 آیرورغه، تورلی واقعه لر نی بربرسی بله چا-
 غشدرورغه، آلا آر اسنك غی مناسبتینی، آلار نك
 سببلرن تابارغه اویره تدر. بو ایسه بزنك
 عقلبزی تریبه ایته، - درست هم طوغری
 ایسه بلرگه عادتله ندردر.

علوم طبیعیه نك خاصیتلرن بونده یازوب

بزنك مکتب - مدرسه لر بزنك پر وغراملا-
 رینه ده علوم طبیعیه درس لر ی کره باشلادی.
 طبیعت نك کشیگه بلم بیره وده، تریبه بیره وده
 خدمتی نی قدر زور بولسه، شول طبیعتنك
 قانون لارن تشریح ایتو، کشینك علمن آر-
 تدر، خلقن صافلاندر وده شول قدری زور
 رول اویندر.

صوگفی عصر نی علوم طبیعیه عصری دیوب
 آنا رغه مکن. صوگفی ۶۰-۷۰ ییللارده غی فیز-
 یك، خیمیک، بیولوغ لار نك کشفیاتنی حاضرگی
 کشیلرنك طورمشلارن بتونله ی اوزگار تدی؛
 چبقلی، چبقسز تیلیغرافلار، تیلیفون، ایلیقتر-
 یك لامپاسی، تیره یول- پاراخودلار، آفتاما-
 بیللر .... طب بابنده غی صوگفی کشفیات --
 تورلی آورولاردن آشلولار .... ایگن ایگو-
 چیلر اوچون تورلی اصوللر، تورلی ماشینا-
 لار .... صوگ زمانده غی اختراعلار نك یوزدن
 بریگنه در. بو کشفیات ایله مدنی خلقلار همه

خدای حقنده، آخرت، محشر کونی حقنده، اعتقاد - ایمان حقنده معلم شاگردلار ایله بایتاق مذاکره ایته. بونرسه لر شاکردلرگه دین درس لرندن البته معلوم بولورغه تپوش؛ شونک اوچون آلا رغه بو اورنده یا کادن شولوق نرسه لر نی سویله رگه حاجت یوؤر.

بوندن صو ک دنیاوی معلومات بیریله. او لگی جز عنک معلوماتی تزیلو ونده بر مقدار ترتیب بار: اوی، یورط، تهره زه، یورط چهار زی، با فچه، بستان، اورمان، قر..... بولار بارسینک «یورط» تیره سینه جیولوب، بر КРУГЬ معلومات تشکیل ایته لر. لکن بوندن صو کغی: کوللر، چیمشه لر رهنندن کرگان یاغهار، دینک زلر، شولار آرتند انوق «حیوان و جانوا - رلار، طویو و سیزو، نبات و معدن» ا کنگه - مه لر ی او لگی ماتیر یالغه یاغشی یا بشماغان. یورط اچنده آر با - چانالاردن باشقه حیوانلار قوش - قورتلارده اوچری ایدیکن سویله ب، شونک ایله حیوانلار حقنده غی سوزلر نی «یورط» ئه یله نه سینه طوتاشدرو بیکل یکل تو گللی صو ک؟

حیوانلاردن صو کغی «صو اوستنی» کویمه پارا خودلار، تگر مه نلر اسملی مذا کره لر نی بو اورنده قویو کتابنک ترتیب بنونله ی بوزا - در. بولار نی بو اورندن توشروب فالدر غاچ، «آش، صو و آشلقلار» اسملی مذا کره «یورط» حقنده غی او لگی ماتیر یالغه نقران یا بشا. توشروب فالدر غان «تگر مه نلر نی» ایسه «آشلق جیوو» دن صو ک قویغانده، اورنلی بولا.

بوندن صو ک کتابده آشلقنک آشقه کیته

بتر لک تو گل، بز نک مقصود بزده اول تو گل ایدی. قول بزده علوم طبیعیه دن بر مقدار درس کتابلاری بار. بو مقاله دن مقصود بز شول کتابلار حقنده اوفر چیلار غه ده، اوقوتو چیلار - غه ده بر قدر معلومات بیرو، قایسنده نرسه بار، نرسه سی یتشمی ایدیکن آیر و در.

کتابلار بار: (۱) احمد هادی مقصودی «دنیا معلوماتی» (I - II جزو: ۲) ح زبیری «اشیا درساری و معلومات ابتدائیه، ۱ نچی قسم: ۳) سلطان رحمانقلی «منتظم قرائت کتابی» (۱ - ۲ جزو: ۴) مترجمی عبدالله سلیمان «طبیعت اچنده» (I - II کتاب: ۵) عبیدالله اردودی «طبیعتیه سیاحت یا که تاریخ طبیعی»: (۶) عبیدالله فیضی - بوبی «قرائت فزیه» (۱ - ۲ جزو: ۷) ادیس همیدی «رسملی علم حیوانات»: (۸) Износковъ (مترجمی سلطان رحمانقلی) «تاریخ طبیعیدن بر نچی جزء - حیوانات»: (۹) Усковъ (مترجمی حارث فیضی) «علم اشیا» (۱ - ۲ - ۳ جزو: ۱۰) قربانعلی بیف «مختصر مکنت طبیعیه»: (۱۱) عبدالله شناسی «مختصر کیمیا» قسم اوّل هم ئانی (۱۲) عبدالله سلیمانی «تشریح و علم وظائف الاعضا و حفظ صحت».

(بو جردونک کاملا لکن دعوا ایتمیز: اسمی بونده کر می فالغان کتابلار حقنده ده اوز اورنی ایله معلومات بیریلور.)

احمد هادی مقصودی - «دنیا معلوماتی» ۱ - ۲ جزو لر.

بو کتاب مذا کره و بجای به اصولنده ترتیب اینلگان؛ بو اصول یاغشی قویغانده ای ک یکل اصوللردندر.

ایسکیره ک تاریخ، جغرافیه کتابلار بیز سوزنی خدای تعالی دن باشلادیغی کبی بو «علم اشیا» مجموعه سنده ده «مکتب»، «دنیا» حقنده معلم شاگردلر بل بر آز سویله شوب آغاچ، بایتاق اخراوی معلومات بیریلدر:

ماتیر یال دخیده چو و الچغراق، دخیده بر تیبسنز -
رهك جییلغان.

کتابنڭ اولنده هنر، اوستالار، قوران،
ماشینا حقنده سویله شکاچ، سوز بورو - کوچو
قورالارینه کوچه. برنچی ئلوشده گی کویمه -
لرنی، ایکنچی ئلوشده «ایلیکتريک» آراسینه
باروب کرگان «تیمر یولی و اغونلارن» اوشبو
ییرده برگه جییارغه کیرهك ایدی.

ایلیکتريک حقنده بولغان مذاکره لرنی بر
فصلغه قویو ممکن. بونده غی «یلدر م صافچیسى،
ایلیکتريک ماشیناسى، ایلیکتريک خزینه سى،
ایلیکتريک یاقتیسی، تیلیغراف، ایلیکتريک
شالتر اغی، تیلیفون» اسملى مذاکره لرده محرر
بالالارنى سویلی طورغان آلتلرینڭ یاصالشی
ایله تانشدرماقچی بولا. بالالارغه بوندن آرتق
معلومات بیرو ممکن ده توگل. لیکن محرر افندی
مرادینه بیتمى، چونکه بونده سویله گاننى کور -
سه تو اوچون برگنده شکل یوق؛ بالالار -
نڭ قوللارینه طوتدروب کورسه توگه بوندی
آلتلرنڭ مودیللری بزنگ مکتبلر بیزده کوبدن
یوق. بو درس لر قوری اگه گه مه صا تودن عبا -
رت بولاچقلار. بونده سویله نسیگان نرسه لرنی
بو روشده اوقوتقاندن بالالار عیرده ده
آگلا یاقق توگللر، ابتدائیه ده بو حقه کوب
کرشمه گانده دخیده گوزل بولور ایدی.

بوتونلکنى دعوا ایترده ی ایکنچی فصل «جغرا -
فیه» دیب اسمله نسیگان. هر بر جغرافیه کتابنڭ
اوچری طورغان معلومات بونڭده اوچری: بر -
نڭ یومر یلغی، ئه یله نووی، اطرافى، کشیلری،
تللری هم دینلری، (ابتدائى ۴ نچی صنف
بالالارینه سننى بله شیعی نڭ آبرمالاری نیک

طورغانلاری، کیندر طرفوغه کینته طورغا -
نلاری حقنده سویله گاچ، (بو مناسبت ایله
یون، کون، یغهك، آتلاس حقنده ده معلومات
بیروب)، سوز اچملىکرگه هم آلا ر یاننده
هر وقت طابلا طورغان شیکر بله بالغه کوچه.
اوشبونڭ ایله کتابنڭ بر فصلی تمام دیورگه
ممکن.

بالالار اویلرنده گی نرسه لر حقنده معلو -
مات آلاچ، اوزلرینه ایڭ یاقن نرسه - یازو -
صزو حقنده سویله شه لر: «قلم، قارا و کاغذ؛
طاوش، حرف و سوز؛ یازو و خط؛ دفتر،
کتاب....» بولار همه سیده شا کردلرگه یاقن
نرسه لر؛ لیکن بونی بو اورنده قویماغانده
دخیده یاغشیراق بولور ایدی؛ بو معلومات
بالالارغه آورراق، چونکه بونده هر بر
سوزگه دیوراک تعریف کیتریل: حرف نرسه؟
سوز نرسه؟ دفتر نرسه؟ ایکنچیدن بولارنى
طککلاب او طر ووی بالالارغه کوکلسز بولاچق.
اولگی فصلدن صوڭ اولچه وارگه کوچو -
ایڭ موافق بولدر: آشلقلار حقنده، اچملىکر
حقنده سویله گاچ، آشلق هم صیبق ماده لر
اولچه وینه کوچوب، عموما اولچه ولر حقنده
سویله ب کیتو بیک بکلىر. اولچه ولر حقنده
سویله گانده کتابنڭ وقت اولچه وندن کون،
آطنه، آیلارغه، آندن یلغه، شول ره تدن یل
فصللارینه ده کوچوده ترتیب باردر. «آی آیل -
ری» حقنده سویله گانده آی باشلارن تعینیلو
مسئله سى، اونوتماسقه تیوش بولغان نیندیر
«بودا هچزد» سوزى ابتدائیه شا کردلرینه
کیره کلی نرسه لردن توگل.
کتابنڭ ایکنچی جزئینه کیلسهك، بونده

کتابدەغى ياڭلىش فېكرلەر كىتابىنىڭ بېناسى
 دىخىدە توشىرلار: ايمىش كراسىن (۱، ص ۲۳)
 فىلئە باشىنە اوطقە قىزىغوب منە! دىنگىز توبىدە
 طوز بىك كوب؛ ايمىش شول طوز (۱، ص
 ۴۵) اروب صوغە ايزلوب طورغان سببىلى
 دىنگىز صووى طوزلى بولا! فاتقى آشاغان
 كىشى ھېچ قارىمى ايمىش. توتون (۲، ص ۸).
 ھوادرى ئىكلىدى، ھوا ايلە طوتىرلغان قووقنى
 اولچە گانە (سوز بالا لار اوينى طورغان قووق
 ھقنە) بوش قووقىن آورراق بولا ايمىش
 (۲، ص ۱۳). دىنگىزلار اوستىنە گى صولار آز-
 آز پارغە ئەيلەنوب، بوغارى كوتەرىلەوب
 طورماسە، (۲، ص ۲۵). دىنگىزلار طولوب طاشوب
 خلقىنى غرق قىلغان بولور ايدى ايمىش! بار-
 ماقنى طولاغە اشقوغاچ، بارماق اوچلارنە
 ايليكتىرىك ظاھر بولودن بارماق قىزا (۲، ص
 ۲۹) . . . الخ .

بر اورندە بىرنى «بومرى» دى؛ ايكىنچى
 اورندە «بىرنىك اوچلارى» دى. قايىدنى آلتان
 بىرنىك اول «اوچلارى»، بو ھقنە سوز يوق.
 «بىرنىك آستى يوق» دى، ايكىنچى اورندە
 «قوياش» بىر آستىنە آمرىقا قطعەسىنە . . .
 دى، درجەلر ھقنە شول قدرلى چووالھىق معلو-
 مات بىرىلە، كە بوندە سوزلردن بالا لار توگل
 الوغلار دە درجەنڭ نرسە ايدىكىن آڭلاماسلار.
 الحاصل كىتابىڭ ياخشى اورنلارنى بار
 ايكان، يامان اورنلارنى دىخىدە كوبرەك. بو
 كىتابنى درس كىتابى ايتوب قوللانو موافق
 توگلەر .
 عىن فى.

كىرەك ايدى؟)؛ تركلك ره وشلرى، بىرنىك
 كېسەكارى . . . سوڭىدن ھەمە مەلكىتلارنىڭ
 قايىك ايكانلەكلرن، نفوسن، پايتختن ھەمە كەينىڭ
 اسملرن ئەيتوب چققان.

دىڭىزلار، يلقەلار، كوللرنى ساناب چقادە،
 روسىيە جغرافىيەسىنە كىرىشە. آندىن سوڭ
 اوزونلىق و كىڭلىك درجەلرن، كون - تون
 اوزونلىغن، خرىطە قاراونى سويلى دە مقياس
 مسافەگە (ماسشتاب قە) كوچە.

بو نىندى تىرتىب؟ اول «فلان مەلەكت
 فلان بىردە، بو كول توگان بىردە» ديوب اوقوت،
 آندىن سوڭ جغرافىيە فصلى بىندى دىگانە ما-
 سشتاب نرسە ايدىكىن، خرىطەنى نىچك قارا-
 غە ايدىكىن سويلى!

سوڭىدن سوز علم ھىئەت بابىنە كوچوب،
 سوز باڭدادن ئەلىگى آى باشلارنى تەيىنلەو
 مسئلەسىلە بىتەدر.

كىتابىڭ قىسورلارى كوب: محرر افندى
 معلوم بىر پلان بويىچە بارا آلمى، حيوانلار
 بلە آشلىقلار آراسىنە ھېچ كىرە كەمسەن پاراغود-
 لار باروب كرگان. خرىطە قاراو خرىطەنڭ
 كىرەگى بىنكاج او بىرەنلە. كىتابىڭ بىرنىچى جزئىنىڭ
 بىر نىچە اورندە محرر افندى «بىر طوبى،
 بىر طوبى» ديوب سويلى، كىتابىڭ ايكىنچى ئولو-
 شندە بىرنىك بومرىلغى ھقنە سوز چققانە
 شا كردار «بىر بومرىمنى؟» ديوب خىران قاللا-
 لار. جغرافىيە، خرىطە بلە آزغىنە دە طاناش توگل
 شا كردلرگە دىنگىزلار، يلقەلارنىڭ اسملرى، قايە
 ايكانلەكلرى سويلىنلە (۱ جزء، ص ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸).

آمير يکاده تربيه و تعليم.

۷

کورمی توغل، کوره؛ یکشنبه و دینی بهیره ملرنده
آزا آنالاری برله برگه آلارنڭ عبادت خانه-
لارینه ده بار، لیکن آتا آناسی نڭ قیلغان
حرکتلرن اوزینه فرض دیوب بلمی، عبادت-
خانه ده بولسه تیک قاراب طور.

عائله ده دین اویره تلمه گان کبی مکتبلرده ده
دین اوقولمی. دین اویره نور اوچون آمیر-
یکاده برگنه اورون بار، که اولده یکشنبه
درسلری، یکشنبه کیچلری یاصالا طورغان
ییرلر. بو یکشنبه درسلرینه تلگان بالا
باروب، اوزی تلگان، کوکلی توشکان دیننی
اویره نه. بو وقتده ده بالا البته اوزینه بر
تورلی دیننی «دین» ایتوب بیلگولی آلمی،
دین بیلگوله و مسئلهسی بسالغ بولغاچ،
عقلغه اوپروب یینکاچ بالانڭ اوزینه طاب-
بشورولا. شول وقتده غنه بالا اوزنچه موافق
تابقان بر دیننی اوزینه اختیار ایتنه هم آنی
بر یول ایتوب طانی باشلی.

یهش وقتده بالاغه برتورلیده دینی آفتاب-
ریتیت کورسه تلمه گان کبک، اجتماعی آفتاب-
یتیت ده بیان ایتولمی.

آمیر یکاده مملکتنی اداره اصولی ریسپو-
بلیکا - جمهوریت بولغان لقتن کیرهک عمومی
مملکت و کیرهک بر اشتهات نڭ ادارهسی بولسون،
خلق اوزندن بر تیگنر طاوش برله صایلانغان
کشیلر نظارتته، محلی اداره ایسه آنالارنڭ اوز
قوللارنده حساب ایتوله، عمومی مملکت اشتهات
ومحلی اداره نڭ ترقیی، تدبیری فقط خلق

بالا تربیه سنده تنقیدنی قابل بولماغان
مبدألر.

آمیر یکاده بالا تربیه سینڭ یاؤروپالیلار-
نقتدن ایلڭ زور آیرماسی تورلی
(تنقیدنی قابل بولماغان مبدألرگه کیلگاند
دخی آچق کورنه.

آمیری کالیلار بالاغه هیچ بر تورلی
آفتابیت کورسه تمیلر. آتا آنالار اوزلرینه
بره آفتابیت آستنده ایزولمیلر. بالا
فاشنده نه دینی ونه اجتماعی قاعده لر- هیچ
بره ویده اعتبار ایتولمی.

آمیر یکاده دین برله حکومت بر برسینه
تمام آبروم ایکی نهرسه ایتوب طانولغان-
لقتن حکومت فاشنده مهله نیندای امتیازلار
برله آیرولغان آرتق دین یوق. آمیر یکالیلار
تله سله نیندای دیننی طوتارغه اختیار لیلار.
کیرهک گنه نیندای بولسون بر دینگه ایهرو
کشی نڭ صافی روحانی اشی، چیت هیچ کم نڭ
تفتیشن قابل بولماغان اچکی طویغوسی بولغان-
لقتن، اول حسکه فاغلو رغه بر کمنگده حق
یوق سانالا. اول قدرلی بر حس، اول وجدان
اشی دیب طانولا.

آمیری کالیلار بالانی دین مسئله سنده
اختیارلی قالدرا لار. «بولای بولورغه قوشقان،
آلای بولورغه یارامی...» دیوب بالاغه بر
مبدائی ده طاقمیلار. بالا «یاراغان، یاراماغان»
نهرسه لرنڭ برسنده بلمی اوسه. البته، بالا
آتا آناسی یاننده طورغاچ آلارنڭ عبادتلرن

بولمى. آميريكاده مطبوعات چن معنىسى برله
ايركن نىگىزگه قوييلغان لىقىن، بروك وقتده
ئەللە نىچە تورلى مسئلەلرنىڭ، بىك كوپ تورلى
فكرلارنىڭ طارالووين صيدرا. كشى اوزى
ئەلگەن، اوز اويىنە ياقين بولغان فكرگە
قوشولا آلا. ھىچ بىر گزىنە وژورنال اوز فكرن
خلقى غە طاقمى. آميريكاده مطبوعات موقنە بىك
طارالا، بوتون دنيادە چقا طورغان مطبوعات
موقنەنىڭ اوچىن برىدىن (۱/م) آرتغراغى
آميريكائىلوشىنە توشە.

آميريكاده گزىتە كرمى قالغان يورط
بىك سىرەك اوچرى. آندە عادى بر اشچى دە
ايرتە و كىچكى گزىتە دن، آندەغى خىبر و مسئلە
لردن خىبردار بولوب طور. گزىتە اوقودە آشاو
اچو كىشىنىڭ طورمىشى اوچون ضرور
نەرسە دن سانالا.

گزىتەلرنىڭ مندر جاتى حقندە كوپ وقتدە،
يوقارىدە يازلغانچە، ئلوعغر اوز آرا سويلە-
شەلر، بحث قىلوشەلار. بو كورنىش لرنىڭ ھر
قايسىسى البتە بالاغە تائىرىسز قالمى. آنا آنا-
سىنىڭ مطبوعاتىنى نى درجە آلقە قويولارنىنى
كوروب، بالا اوزىدىن اوزى مطبوعاتىنى ياراتا،
آنى ياقين كورە باشلى. ئلوعغلارنىڭ تورلى منا-
ظەرلەرىنى طىكلاپ، بالا آلا قاشىدە نىندى
مسئلەلر مەم سانالغانون توشنوب، بلوب اوسە.
حاصل آميريكائىلوشىنى ھەم جەتدىن بالاغە بر
تورلى قىمتلى اورلقى صالا. بو ئەيلەنەنەنڭ ھەمە
نقطةسى بالاغە ياخشى ياقىدان تائىر ايتوب
« ھر آميريكائىلوشىن، ھر گراژدان » جان-
ضرلەرگە ياردەم ايتە.

آميريكائىلوشىنە دىغى قىمتلى نقطەلارنىڭ

و آنالارنىڭ اوزلرىدىن گنە بولغان لىقىن، خلق
اوز بىخىنىنىڭ تىمەرچىسى سانالا.

بالا بولارنىڭ ھەمەسون كوروب، ايشنوب،
بلوب اوسكان لىقىن، بولار حقندە بالاننىڭ فكر-
ندە بىك تىرەن طويغوقالا. بالا، سعادت كشىنىڭ
اوز قولندە ايدىكن آكغاروب اوسە. عامەنىڭ
سعادتى بر كشى سعادتىنە سبب بولا. فلان اشنى
قىلو اول كشىنىڭ اوزىنە فائىدەلى بولاسە دە،
عامە اوچون ضرورى ايكان، كشىنىڭ اوزىنە دە
ضرورى بولورغە تىوش. دىمەك اول اشنى
اشلەمەسكە كىرەك. آميريكائىلارنىڭ توبىزا كونى
شومىنى سوڭغى قاعدە دن عبارت دىەرگە يارى.
بالا يەشەنەنوك اوزىنە طورمىشى غنە مبدأ
ايتىدروب طانى. طورمىشى اوچون نەرسە
فائىدەلى - كشى اوچون دە آنى اشلە و فائىدەلى،
طورمىشى اوچون نەرسە ضرورى - كشى
اوچون دە آنى اشلە و ضرورى ايدىكن آكغا-
روب اوسە. بو حقيقتلارنى بالاغە آنا آنالارى
البتە سويلەپ توشندرمىلر، بلكە بالا اوزى
كورە، كورە بلە. بالا بو نتيچەلرنى تزوب
سويلەپ بىرە آلماسە دە، آننىڭ فكرندە شول
نتىچەلرنىڭ ايك قىمتلى جەتى - اورلىغى اور-
ناشا. سوڭىدىن، بالا اوسوب يتكايچ شول بر
ايكى اوز سوزنى آكغارتور اوچون بالانى
ئەللە نىندىلىغى عالى مكنبلرگە كرتوب اوقوتورغە
حاجت بولمى. اوسوب يتوب عقلغە اوپتور
برلەنوك بولارنى اوزىدىن اوزى اچقى ايتوب
حل قىلا آلا.

آميريكاده بالاغە يەشەنەنوك تائىر ايتە
طورغان نەرسەلرنى سانالغاندە مطبوعات موقنە
طوغرى سىندە دە بر ايكى سوز ئەيتىمى كىتوب

VI

برسیده، بالاده خاتون - قزلارغه باغشی قارا-
 شنی تریبه. بو حقدغی جانلی درسارنك
 برنچی سی آنا بولا. بالا آنا نك عائله طور مشنده
 کوبمورول اویناغانینی یه شده نوك كوروب،
 آنی بورط سعادتنی نك چیشمه سی دیوب طانی
 باشلی. کیرهك آنا نك و کیرهك ایبو اچنده گی
 باشقه اعضالارنك آناغه اعتبار کوزی برله
 قاراولارون، هر وقتده آناغه بولوشولارون
 کوروب بالا اوزیده شولای بولورغه طروشه.
 بالا مکتب گه یوری باشلاغاچ قز بالالارنی ایر
 بالالر برله بروك صنفده، یه نه شه پارتاده
 (آمیریکا مکتبلرنده پارتالر بره رگنه اورونلق
 بولا) او طرولارینی کوروب، قز بالالارنك ایرلر
 برله بروك درجده تیگنر حقوقلی ایدکلرینی
 آکقارار. مکتب طور مشنده غی کورنش بورط
 طورمشی کورنشلری نك ما بعدی شیکللی
 سیزوله. بالا خاتون - قزلارنیده انسان اوغلی
 انسان دیوب طانی. ایرلرنك قولندن کیلگان
 هر اشنی خاتون - قزلاده اشلی آلوب، اما
 خاتون قزلار اشلرگان اشنی ایرلرنك اشلرودن
 عاجز بولولاری کبی قیمتلی حقیقت لرنك اور-
 لغی بالانك فکرینه چه چوله. «ایرلر طاوتاش
 کیسوب سرایلار سالورغه قادر بولسه لارده،
 آلتون سرایلاردن ده قدر لیرهك بولغان» «یورط
 سعادتق» تشکیل اینودن عاجزلر، یورط سعا-
 دتن فقط خاتون - قزلارغنه یاصی آلا دیگان
 حقیقتنی آمیریکا بالالاری یه شده نوك توشونوب
 اوسه لر.

آمیریکا تریبه سنده گی خصوصیتلر.
 یوقاریده یازغان لارغه بر نتیجه یاصاب
 آمیریکاده بالا تریبه سنده گی ایرمالارنی بر
 بر کورسه توب، قصه چه غه بیان ایتسهك مونه
 نیندای مادده لر چقاچق:
 برنچی - آمیریکاده بالالار جسمانی
 جهتن غایتده طازا بولوب اوسه لر. آمیریکا
 بالالاری توسکه ماتور، ننگه سلامت، آچق
 كوکللی، متحرک، غایتده جرأتلی هم جانلی
 بولالار. ایسکی دنیا بالالارنده بیک کوب او-
 چری طورغان پڑیگانك، ایرولگانك،
 یوق بار نهرسه دنده قورقوچیلق، یومشاق لقی،
 کوزگی چیمی دهی ضعیفك کبی بالالار طبیعتی
 اوچون مهلك صفتلارنی آمیریکا بالالارنده بیک
 آز اوچراتوب بولا.
 ایکنچی - آمیریکاده بالانك قلبنه قاراغا-
 نده عقلی تریبه قیلونا توشکان بولا. چونکه
 آلا رده اوتکون عقلی کشیلر، یومشاق، نچکه
 قلبلی کشیلردن آلا صانالا. «دنیا عقللی
 نقی» دیلر. اگر سین اوتکون فکرك،
 جیتز، بلند عقلك سایه سنده عامه گه بر اش
 کورسه ته سك ایکان، خلق کوزنک سینك
 قدرك آرتا. سینك نسل نسبنك نیندای گنه
 بولسه ده بولسون فکرك بار، عقلك طازا
 ایکان سین برنچی کشی صانالاسك. فکری،
 عقللی کشیگه قایاغنه بارسه ده ایشکلر آچق
 بولا، اول لئل نیندای زور اورنلارغه ده کروب
 خدمت ایته آلا.
 اوچنچی - بالاغه یه شده نوك زور کشیده ی
 قاراب، بالانك اوزن هر کشیده برنچی مر-
 تبه انسانلق صفتن کوررگه اویره تلر. با-

صوگندن فقط جیتمه گان نهرسه لرنی گنه تعلیم برله بیررگه کیرهك دیلر. بالاده نهرسه بار، نهرسه بوق، بالانیگه مخرناج، نیگه مخرناج توگل ایدوکن جنتکله ب بلوب بترمیچه معلومات بیره باشلاونی، بیرده گی توپراقنی تیکشرمیچه طوروب ایگون، اولاق چه چو کبی دیلر.

آمیریکاده تربیه وتعلیم مسئله سینه شو. ندای فاراش اورناشقان لقدن ده، آلارده تر-بیهلی کشیلر، معلوماتلی کشیلردن آلداسا نالا، کشی نی کیرهك خصوصی خدمتکه آغا-نده وکیرهك برر جماعت اشینه صایلاغانده بولسون، دیپلوم - مکتب شهادت نامه سندن بیتهر، آنک تربیه یاغینه اعتبار ایتهلر. کشی نك نیندای مکتب بترووینه فاراغانده نیندای تربیه آلووین صوراشالار. آمیریکاده یوق غنه معلوماتلی کشیلرده، اولزرنده گی طبیعت طرفندن بیرلگان اچکی قوه لرینی طور-مش نك نله کلرینه متناسب، مطابق تربیه قیلو آراسنده ئلوغ درجه لرگه ایروشهلر. آمیر-یکالیلارنك دیپلومدن بیتهر طبیعت قلی ایدو-کلرون کورسه تور اوچون لینقولن کبی یارتی - یورتنی غنه اوقی، یازابلگان، عمری-نك کوبره گن عادی خدمتچی بولوب اونکار-گان بر کشی نك عقلی هم اوزن اوزی تر-بیه ایتووی سایه سنده آخیردن بیوک پرین-یدینت لك هرجه سینه یتووینی خاطرگه آلورغه کیرهك. آمیریکا پرینیدینتلی آراسنده لینقولن کبی لرنی برنیچه نی صاناب بولا: مثلا «۲۰» به شینه قدر اوقی، یازا بلمه گان، ئلو-کده نگوچی بولوب یورگان دژونسون، ئلوکده ایشهك قاولاچی بولغان گارفیلد کبیلر

لالار برله ده ئلوغلاردای معامل قیلوب، آلارنی اولزرنده ئلوغ کشیلرده ی قارارغه اویره تهلر. بالالارنی مهلسکت اشینه مداخله قیلودن باشقه اشلرده ئلوغلار برله برحقوقده یوروتهلر. ئلو-غلارغه یاراماغان نهرسه لرنك کوبسی بالالارغه-ده یارامی سانالا. مثلا یکشنبه کونلرنده ئلو-غلار اوچون او یون کول-کمی، کوکل آچو اور-نلاری (ریستاران، کوفی خانه، تیاتر، کینیمو-توغراف کبیلر) یابق ایکن، بالالارغه ده یکشنبه کونلرنده باقچه کبی بیرلرگه جیولوب اوینار-غه رخصت ایتولمی. یکشنبه ئلوغلاردن آلوب کچکنه لرگه قدر تمام استراحت کونی سانالا. دورتنچی - بالاغه فقط طورمشنی یالغز-نغنه авторитет ایتوب طانوتولا. بالا هر بر حرکتنده طورمشنی اوزنگنه یول باشچی-سی ایتهرگه تیوش بولا. طورمش نك بهاسی، اولچه وچی اش بولغان لقدن سعادت اوچون یولده فقط اش ایدوکی کورسه تیل. بالانك موینینه یوکله تلگان فرضلارنك برنچی سی اش سانالا. بالاده یه شده نوک اشکه محبت اوپرتورغه، بالانك فکرنده طورمش اوچون ایك قیمتی، طورمشده کشینی ایك قدرلی ایکن نهرسه ده اش ایدوکن آگغار تورغه اجتهاد ایتوله.

بیشنچی - آمیریکاده بالاتربیه سنده تعلیم-گه فاراغانده تربیه یاغینه اعتبار ایته توشه-لر. تربیه برله بالانك طومشندن اوزنده بو-لغان تورلی قوه و خاصهلر ترقی ایتدر ولوب، تعلیم برله بالاغه چیتدن برنی قدر نهرسه حقتک معلومات غنه بیرولگان لیکدن، آمیریکالیلار ئلوک تربیه صوگره تعلیم دیلر. باشده بالانك طبیعتنک بولغان همه قوه لرنی تیوشنچه اشل توب،

اشلەگانین كوروب، اوزیده باشقهلار برله
بر تیگنر كوچى يتكان قدر اشلهب اوسكان.
لكدن، عوام روحنده تربیله نه. بالادن
یهش دیهوقراتلار يتوشه.

سیكزنچی - بالا ایرلر برله خاتونلرنی
همه حقوقده بر تیگنر دیوب بلوب اوسه. بالا
خاتون - قزلارنی یهشده نوك تقدیر اینه هم
آلارنی «یورط سعادتى» نك چیشمه سی دیب
طانی.

حر آمیریکا اوچون اوسه طورغان حر
گراژدانلارنك ایبو تربیه سی شوشى قدر برله
تیام بولا. شوشى درجه ده تربیه له نگان بالانی
ایندی مکتبه كه، تربیه اشنده تجربیه لی کشیلر
قولینه بیرهلر.

حلیل ابوالخان.

ابتدائی مکتبلرده اوقولا طورغان فنلر.

غاندهغى خطالارینی تسوزه تونی یكل يتور
اوچون، حرفلرنك عادى اسملرنی بلدر و کیرهك.
مونك صوكنده حرفلرنك طاوشلى، طاوشسز
هم یارتى طاوشلىغه بولنلورن سوبله نور.
اوشبونك اوچون معلم ائندی صنف ناقاسینه
اوچ رت اینوب، اوستكى رتكه طاوشلى
حرفلرنی، آنك آستینه طاوشسز هم آنك آستینه
یارتى طاوشلى حرفلرنی یازوب قویار. صوكره
معلم شاگردلرنن اول اوستكى رته ده گى حرف-
لرنی آنك آرتندن اورتا رته ده گى هم آفتق
رته ده گى حرفلرنی نه يتدر وب چغارتور. بو
وقتده معلم شاگردلرنن اول گى رته ده گى
حرفلرنك یالغز یالغز باقزغنده یكل و صوزیلوب

پریزیدینتلك درجه سینه ایرشكان لر.

آلتنچی - آمیریکا بالالارنده *Фантазія*
خیال، فرض قوه سی بیک ضعیف تربیه ایتوله.
بونك البته برنچی سببیده: آمیریکا طور-
مشنده خیالی ترقى اوچون آزق نك بولماوی
دیهرگه یاری. آمیریکاده طورمش قایناپ، کور-
نشلر، کارتینالر بیک جش جش آلماشنوب
طورغان لعدن بالاغه حقیقت نی اویره نوب با-
رورغه ده بیک کوپ وقت کیرهك بولا. بالاغه
خیال، فرض برله شغلل نورگه وقت قالمی. بالا
هر وقت حقیقت برله گنه مشغول بولا.

یدنچی - یورط اچنده خادم، خادمه کمى
یارتى حقوقلى کشیلرنك بولماوی، بالانی هر
کمهگه تیگنر حقوقلى گراژدان دیوب قارارغه
اویرته. بالا، یورط اچنده گى همه کشى نك

طاشلارنك الفبا دهغى ترتیبلىرى.

اوقورغه هم یازارغه آیروم اویره تو اصولی
بله ن اوقوتو اوچون توزولمش الفبالارده
یکل و آچق ایشتهلر طورغان هم مدلی طاوشلارغه
یکل قوشولا طورغان طاوشلار آلدان اویره تلورگه
تیوش. شوکا بناء الفبالاردهغى طاوشلارنك
ترتیبى نغمینا اوشبودر: (۱) مدلی طاوشلارنك
ایك یكللری: آ، او، (۲) مدسز طاوشلارنك
ایك یكللری: ر، ز، ش، س، ل الخ. الفبانی
اوشبو طاوشلاردن اویرته باشلارغه تیوشلی.
اصول صوتیه اوزره توزولمش الفبالارنك کوبسى
هم شول طاوشلاردن باشلاناده.

بارچه طاوشلارنی هم حرفلرنی اویره توب
بترگاچ، شاگردلرگه، آلارنك اوقوغانده ویاز-

باسقچىدەغى اش ايكيگە بولنە: تلدىن يازدرو تەرىپىنى. تلدىن بولغان تەرىپىنى «قرائت كىتابىدىن» اوقودن ھەم اوقوغانن سويلەيدىن عبارت. يازدرو تەرىپىنى املا ھەم كىتابىدىن كوچروب يازودن عبارت. اول تلدىن بولغان تەرىپىنى حەقنە سويلەيدىز.

قرائت اوچون بولغان كىتاب. يكرىمى اوتوز يىل مەقسەم توركى كىتابلار بىزنىڭ مەكتەپلەردە اوقوتىلماق درجەسىدە ايدى. نىچك كىرەك آلاي الفبا طانور طانوماس بولغاچدە «ايمان شرطى» دىگان رسالە اوقوتولوب «بىس» گە كرتەلرايدى؛ آندىن صوك «ھفتىك» شريف ھەم عرب، فارسى «بىز آكلامى طورغان توركى سوزلر قانئىدروب اويوشدىرلغان» «توركى كىتاب» اوقوتىلا طورغان ايدى. حاضر خەلقبىز آنا تىل بىزنىڭ ھەم ايكانلىگىن ھەم ضرورتىن آكلا-غاچ، بىر مەكتەپ بىزدە چىن تاتار تىلىدەگى اوقو كىتابلارنىدىن باشقە اوزىنىڭ وجودىنى دوام ايتدەره آلمايچق.

حاضر ھەم تاتار تىلىدە كىتابلار بىزدە بىك كۆبەيدى، حتى بىلارنىڭ ھەر قايسىنىڭ صفاتلارون اوستىدە ئىگنە قاراب چىغودە بىك چىتونىگە قالا باشلادى.

شولاي بولسىدە موكافىدەر چىغان كىتابلارنىڭ بىرسىك ياخشى اسمنى كوتەرە آلمايچىقلار. بولاي بولغاچ ھەر كەمنىڭ باشىنە اوشبو سؤال كىلور: اوزىنىڭ ايدىيە (идея) سىنە قاراغان دە اوقو كىتابى نىندى بولورغە تىوش؟ ياكە: مادەنى سايلار، آنى تىرتىبىكە قويوب ھەم تىلنى ياخشىرتوب چىتىدىن نىندى طلبلەرگە موافق بولورغە تىوش؟ بو سؤالنى حل قىلور اوقو كىتابىدىن

ئەيتىلورلىرىنە دقت ايتدروب، شونىڭ اوچون آلا رطاوشلى عرفلر دىوب آنالولارنى سويلەر. اورتا رەتدەگى عرفلرنى ئەيتو اوچون آلا رنىڭ رطاوشلى عرفلەرگە قوشولوروى لازم بولغانلىقىدىن رطاوشسىز عرف دىوب آنالولارنى سويلە نور ھەم ايك آستى رەتدەگى عرف مئلا: آي، رطاوش كى سوزلرنىڭ آقتى عرفلرنى رطاوشلى عرفلر بلەن رطاوشسىزلار آراسىدە بىر ئىخراج رطاوشقانلارنى اوچون يارتى رطاوشلى عرفلر دىوب آنالولارنى سويلە نور.

اوقو وىازوغە اويىرەتونىڭ اولىگى باسقىچى الفبا رسالەسىدەگى يىكل مقالە وىكايەلرنى اوقوتوب ايلە تمام بولا. معلم افندى الفبا اوقو-تقاننىدە شا كىرلرنىدىن بىگىرەك اوقولار بىزنى ئىخراج چىتىدىن درست بولوروىنە ھەم نەقشە كىيى طىشلاردە طوقتى بولورىنە دقت ايتدروب. مونىڭ اوچون الفبا دەغى وىكايەلرنى قات قات اوقوتدروب. الفبا رسالەسىنى تمام قىلغاننىدە شا كىرلر اوقورغە وىازارغە بولونىڭ بوساغاننىدە طورالار: آلا رنىڭ بو وقتىدە اعتبارلارنى بىگىرەك عرفلەردە بولا؛ شونىڭ اوچون بو وقتىدە آلا رغە بىيان قىلور اوقوتوردى مەم و آور مقالەلر اوقوتوب ايرتە ئەلى. مقالەنى بىيان قىلور، آكلا ب اوقورغە اويىرەتوب طرىقلىرى الفبا دىن صوكىغى اوقو كىتابىنە كوچكچ استىمال قىلورنالار. بو كىتاب ايسە اوقورغە وىازارغە اويىرەتونىڭ ايكىنچى باسقىچىدە كىرەد.

مەكتەپنىڭ شرطلرنى ياخشى بولغاننىدە، الفبا يا كىغى يىلغە قىر تمام اوقوتولوب بىتەرگە تىوش. اوقوتونىڭ ايكىنچى باسقىچى، قرائت كىتابىدىن اوقو، درست يازو تەرىپىنى. اوقوتونىڭ ايكىنچى

كونىكان مقصودكه قار اوغە تعلقلى. مرتبلىر «اوقو كىتابى» توز وگانده دورت تورلى قارىلار: (۱) رسمى جەتەندىن (اوقو-و-چىنك عىقلىنى ترقى ايتىرو) (۲) مادى جەتەندىن (اوقو چىغە معلومات بىرو) (۳) رسمى و مادى جەتەندىن (۴) تربىه و معرفت جەتەندىن.

بو اورىندە كىتابلارنى برەم برەم تىنقىد ايتوب كورسەتوب بولسى، شولاي بولسەدە بو كونگە قدر چىقان كىتابلار يىمز مذكور دورت شرطنىڭ بىرسىنەدە موافق توگىلەر دىوب ايتوبىكەنە كىتەسم كىلەر (وقتى بلەن كىتابلارغە تفصىللى تىنقىد بولاچق). مذكور دورت جەتەنك قايوسىنە موافق توز ولىگان كىتاب ياخشى؟ مېنىمچە بىزنىڭ خلقىزنىڭ ترقىياتىنە ھەم مەكتەپلار بىزنىڭ حاضرىكى شرطلارنىنە نسبتا «تربىه و معرفت» جەتەنە تطبىق قىلوب توز ولىگان كىتابلارنىڭ ياخشى بولووينە ھەر كىم نىڭ كوزى يتەر دىوب اويلا-نادر. بىزنىڭ ابتدائى مەكتەپلار بىز اوچ، دورت سنەلىككەنە، شونىڭ اوچون مەلەم نىڭ بالالارغە كىوب معلومات بىرو يا كە عىقلارنىنى بىوك درجەگە قدر آچو مقصودىنە بىرلوى فائىدە-سزدر. بو كىبى مقصودقە بىرلو آلتى يىدى سنەلك ابتدائى مەكتەپلەردە گنە مەكەن بولاچق. «تربىه و معرفت» طرىقنچە توز ولىگان كىتابلار دە باشقە جەتەلرى بولماس دىوب آڭلانماسون؛ آلار دە مذكور جەتەلرنىڭ باشقەلار يىدە بولا،

لىكن آلارنىڭ قىمەتىنى ايكىنچى درجەدە گنە بولاچق. حاضر «اوقو كىتابىنىڭ» مآلن تەيىن قىلۇدە چىتون بولماسە كىرەك. تربىه نەقطة نەزەردىن اوقو كىتابىنە دىن علمىنە تعلقلى معلوماتلار دە بولورغە تىوش. شونىڭ اوچون اوقو كىتابلار نە اخلاقى و دىنىنى مەقالەلەردە تىوشلى مقدار دە بولوب، بر «دىنى و اخلاقى» فصل بولورغە تىوش.

اوقو كىتابى «معرفت» نەقطة نەزەردىن تىل بىزنىڭ نەونەسى و اورنەگى بولورغە تىوش. شونىڭ اوچون آندە ادبى و تصوير فصلى دە بولنور (قسقا شعر و امثال دىن باشلاپ، بىوك ادبى و نثرگە قدر مەقالەلەر بولنور). بو ادبى مەقالەلەرگە ايكى جەتەندىن قارالور: (۱) تىل (۲) مآل جەتەندىن. ادبى فصلندەغى مەقالەلەر بىزنىڭ بىوك ادبىلەر بىزنىڭ تىنقىفاتىندىن آلتوب، تىل جەتەندىن نەونە بولورلوق بولسولار. مآل جەتەندىن ايسە بىزنىڭ مىلى طور موشبىزغە ياقىن مەناسەتلرى بولسون. شونىڭ اوچون خلق ادبىياتىندىن دە مەقالەلەرنىڭ كرتلوى مطلوبدر. «اوقو كىتابىنىڭ» تربىه و معرفت جەتەنى مذكور ايكى قىسم بلەن حل دە قىلونا، لىكن ابتدائى مەكتەپنىڭ ايكىنچى درجەدە طوققان مقصودى - معلومات بىرونى دە بىتونلەي ايسىدن چىقار و تىوش توگىل؛ تارىخ، جىغرافىيە ھەم طىبىعت دىن دە اوقو كىتابىندە اوچ قىسم (فصل) بولورغە تىوش.

مخى الدين قىربانعلىيف.

آخىرى بار.

طۇر مشقە ياقن مکتب تېرە سىندە.

بولغان گىناھلارنى كورسە تىكان وقت معاملاتىدە گى
 قىورلارنى دە بىلەر ورگە كېرەك. اۆلگى بېغەبىر.
 لىزىڭ دىن بولۇندە عىتاب كورولرى، فقط
 «الله نى بىرلە! نماز اوقۇ!» دېيى كلىرى اوچو.
 نىگنە توگىل، بىلكە قوملىرى آراسىندە شائىع معا.
 ملەدە، اصولسىزلىقلارنى كورسە تىكلەرى اوچون
 ايدىكىنى آ كىلا تورغە كېرەك. شونىدە غىنە آلا،
 بېغەبىر عليه الصلوة والسلام نىڭ «خېر كىم من
 لم يترك آخرته لدنيا ولا دنياه لاخرته ولم يكن
 كلا على الناس» حادىث شىرىفىنە موافق امت
 بولوب اوسەرلەر. شونىدە غىنە قرآن كرىمنىڭ
 چىن يولى - عصر سعادىتدە آ كىلا شائىغان يولى
 مىدانغە چىقار. شونىدە غىنە ملتەز، چىن اسلام
 روى بىلەن تىر بىدە نۇر.

شولايوق جىغرافىيە درسىلارنىدە، اقتصادى
 جەتتە بىك اھتىمام ايتەرگە تىوش. ھىر بىر
 شەرنى سويلەگانە، آنىڭ تىجارتىدىن چىنلاب
 بىش ايتوب، اول شەرگە كىرە و آنىدىن چىغا
 طورغان ماللار خصوصىدە و آلارنىڭ يورتۇلە
 طورغان يوللىرى طوغىر وىندە اطرافلى معلوما.
 تىر بىرلورگە كېرەك. بىقسە جىغرافىيە اوقوب
 كىشى حسابىنى، جىراسملىرىنى و باشقە جىغرافى
 اصطلاحلارنى بىلدۈرگەن بىر ئەرەدە چىقى؛ آنىدى
 اوقۇدىن بوكون بار ايرتەگە يوق بىر نەرسە گىنە
 آلۇنا. حسابدىن ايسە اعدا. مەركەبەنىڭ ايك
 چىتىن مەسىلەلرىنى حل قىلو، ايتىدائى صىفنىدە
 بىتكان بولورغە تىوش. علم اشىاءدىن دە ايك
 كىوب استعمال ايتولە طورغان نەرسەلەر حىقنە
 بىك تفصىللى معلوماتلەر سويلە نۇرگە كېرەك.
 آخرى بولور. اساعىل عابدى.

«مكتب» نىڭ ۹ نچى نومۇرىدە، بىزدە گى
 اصول تەلىمىنىڭ تىرىپسىزلىگىدىن و مەكتەپلەر بىزدە گى
 رىئالەتنى بىش ايتوب «اوقۇدىن مەقسۇد دىن
 آچو ھىم طورە شىقە حاضىرلەنو» بولورغە تىوش
 دىگان ايدىم. بو قاعدەنى ايسە اثبات ايتوب
 طورورغە حاجت يوق. اول كىوبىدىن اثبات
 ايتىلگان. كىوبىدىن اولك بۇتۇن پىداغوغلەر آنى،
 بىر آوزدىن قىبول ايتىكان. قىبول ايتوگىنە توگىل
 ايدى، آمىرىكا و ياۋروپانىڭ بىوك دولتىلارنىدە
 عملەياتقە قىويلوب گوزەل ئەرەسى دە كورنە
 باشلاغان.

ايبى، ياشىم دىگان ھىر مەكتە شول قاعدەنى
 اساس اعتبار ايتەرگە تىوش. مەكتەپ آچقانە
 شول قاعدەنى كوز آلدىندە طوتارغە لازىم. بىز
 «دەن شومارتو، طور مشقە حاضىرلەنو» دىك.
 دىن شومارتو، تارىخ، جىغرافىيە رياضىيات، عام
 اشىاء درسىلارنى كىرتو، كىرتوگىنە توگىل اوقىتا
 بىلوب اوقىتوبلە نىگنە بولاقچى. نىندىگىنە بىر مەكتەپنىڭ
 تارىخى اوقىتولماون، آلارنىڭ سودا و تىجارتلارنىدە
 دىقت ايتىلمەسە غىزىز و قىتلارنىڭ بوشقە چىغا چىغىدە
 شىبەه يوقىر. حتى بو اش، تارىخ مەقسى
 اوقولغانىدە اعتبار ايتىلورگە كېرەك. زىرا،
 اسلام نىظرىدە، بېغەبىرلەر آخرتىنى اصلاح اوچو.
 نىگنە كىلمە دىلەر، بىلكە دىنيا و آخرتىنى بىرگە
 اصلاح ايتىدىلەر. قرآن كرىمنىڭ ئەيتووينە
 كورە، اۆلگى امتلارنىڭ ھلاكى، يالغىز بىر دىن
 اشىنى قىوبىغانلىقلارنىدە نىغىنە توگىل، بىلكە معاملاتىدە
 خىيانىت ايتىدىكلەرنىدە بولمىشدر. بىنا ئىلە،
 تارىخ مەقسى اوقوب چىن اسلام تىرىپسى
 الاچق بالاغەدە اول امتلارنىڭ ھلاكىنە سەبب

اوپچیتلارگه وظیفه آرتدرو طوغریسینده یاشکا زاقون.

آندان آری آرتماپاچق.

وظیفه آرتو یاشکا زاقون چققانندان صرک خدمتکه کرگان اوچیتلار اوچون گنه بولمیچه، ئلوکگی خدمتلرده بو حسابقه کرتوله چک ۱۹۱۳ نچی یل انچی سنتابریگه قدر یکرمی یل یا که آرتق خدمته بولغان اوچیتلارگه، ۱۹۱۳ نچی یل ننگ انچی سنتابرنده نوك ۴۲۰ شهر صوم یاصالاجق. ۱۹۱۳ نچی یلده یلننگ اوچدهن بری حسابی ایله ۱۴۰ اشار صوم بیروله چک. اما اون بیش یل خدمت ایتمکان لر اوچون معارف ناظری ننگ تدریجی صورتده تعیینی ایله کیله چک دورت یل ننگ (۱۹۱۴ - ۱۹۱۷) برسندن باشلاب بیروله چک.

بو زاقون ننگ عملگه قوبولووی ایله اوچیتلار ننگ طورموشلاری البته کوب یاخشیراچق. ۱۹۱۰ نچی یل ننگ انچی ایبوننده پینسیوننی کاسسه طوغر وسنده چققان زاقون ایله اوچیتلار ننگ کیله چک قارا کونلری کوب تأمین ایتمولگان ایدی.

اول زاقون بوینچه ۱۹۱۱ نچی یل ننگ انچی غنوارینه قدر پینسیوننی کاسسهغه کروب قالغان ایسکی اوچیتلار ننگ ئلوکگی خدمتلریده حساب لانغان، اون یل خدمت ایتمیده اورندن چققان اوچیتلار ننگ پینسیبهغه استحقاق لاری تصدیق ایتمولگان ایدی.

ئلوکگی زاقون بوینچه اوچیتلار ننگ قارا کونلری تأمین ایتمولگان بولسه، هزرگی زاقون ایله آلار ننگ طورموشلاریده کوب ره تله نه چک.

طورموش ننگ یلدان یسل قیمتله نووینی، ابتدائی مکتبلرده خدمت ننگ آورلغینی اعتبار-غه آلوب اوچیتلارگه وظیفه آرتدرو مسئلهسی روس مطبوعاتنده، روس خلقی آراسنده کوبدنن بیری یازولوب وسویله نوب کیله ایدی. عمومی تعلیم کرتو مسئلهسی برله برگوک اوچیتلار ننگ طورموشن یاخشیرتو مسئلهسیده قوزغالوب، دولت دوماسنده، آندن صوگ شورای دولتده بو حقه کوب محاکمه لر، سویله شولر صوگنده مسئله اساسا حل قیالونغان ایدی.

هزر ایندی دوما هم صاؤیت طرفندن بو حقه اونکان زاقون، شوشی ۱۹۱۳ نچی یل ۷ نچی ایبولده پادشاه حضرتلری طرفندن ده تصدیق ایتمولوب بو کونده روس مطبوعاتنده هم اعلان ایتمولدی.

عمومی تعلیم کرتوگه او یلاب مکنب جهتمه لری یاصالو برله اوچیتلار ننگ وظیفه لری یلینه ۳۶۰ صومغه یتکورلگان ایدی.

یاشکا اعلان ایتمولگان زاقون ننگ ۴ نچی ماده سنده، هزر ایندی ئلوکگی ۳۶۰ صومغه دورت مرتبه هر ۵ یل صاین ۶۰ اشار صوم قوشولا باروب، یکرمی یل خدمت ایتمکان او-چیتلار ننگ وظیفه سی ۶۰۰ صومغه یتکوروله چگی بیان ایتمولگان.

بو زاقون بوینچه ۵ یل خدمت ایتمکان اوچیتلار ننگ وظیفه سی ۴۲۰ صومغه، اون یلدن صوگ ۴۸۰ صومغه، اون بیش یلدن صوگ ۵۴۰ صومغه، یکرمی یلدن صوگ ۶۰۰ صومغه یتوب،

کیل، چک کونلری یاقتی، بو کونده طامام-
فلاری طوق کیشیلرنڭ خدمتلری ده تاثیر لیره ک
بولغان لقتن، یا کما زاقون سایه سنده روسیه ده
ابتدائی مکتبلرنڭ کوب آلفه کیتووی امید
ایتوله.

تور بییه.

(۱۱ نچی صاندن صوڭ)

بالانڭ آزیغی.

بولسه ده، اول هیچ بر وقتده آناڭ اوز بالا-
سینه قویغان محبتی و آنڭ تربیه سینه بیرگان
اهمیت قدر اهمیت بیره آلمی.

بالالار ئولیمی حقده غی استاتیسیتیکه لارده
بوسوزنڭ حق لغن بیک آچی اثبات ایته لر.
شویله که: اوز آناسی تربیه سنده بولغان
یا کما طوغان بالالاردن بر یل اچنده یوزدن
۱۵-۲۰ سی اولگانده، چیت خاتون تربیه سنده
یوزدن ۳۰ سی، اوز آناسی ده، چیت خاتون ده
ایمزگان بالالرنڭ یوزدن ۵۰ سی، صنعی ایمزو
بلن تربیه ایتولگان بالالرنڭ یوزدن ۶۵،
و آندن ارتغراغی ئولگان.

موندن آکلاشلقینه کوره، بیک مهم
سببلر بولماغانده بالانی اوز آناسی تربیه
ایته رگه کیره ک.

بالانڭ آناسی چاخوتکه، فان آزلغی،
نیرؤنی آورولاردن برهریسی کبک آورولار
بلن آورسه، ایمزگان تقدیرده بالانڭ ده آناڭ ده
یا که ایکیسینڭ برهریسی نڭ سلامتلیکینه
ضرر کیلورلک بولسه اول وقتده البته، چاره سن،
ایمزوچی آلورغه طوغری کیلدر. ایمزوچی
آلغان وقتده ده دو قترغه کورسه تمیجه آلورغه
هیچ یارامی در. چونکه چیت خاتون نڭ آورو
بولو احتمالی بار.

بالانڭ سلامت لگی و اوسووی اوچون
ایک تیوشلی بولغان نهرسه لرنڭ بریسی
بالانڭ آزیغینه اهمیت بیرودر.

بالانڭ آزیغی آنڭ طبیعتینه موافق بولورغه
کیره ک؛ یا کما طوغان بالانڭ تشلری بولمی، تش
قازنالاری یومشاق، آغزی هم آش قازانی
کچکنه بولا. معدنه سنده گی آش قاینانا طورغان
بیزلری ده کوچسز بولالر و موافق بولماغان
طعامنی قاینانا آلمیلار.

بالانڭ طبیعتینه هر جهندن موافق،
طوقلقلی و فائده لی ماده لرنڭ همه سینده شامل
بولغان نهرسه سوت در.

بالانڭ آناسی نڭ سوتی بالانڭ طبیعتینه
و آنڭ اوسووینه نسبتاً اوزندن اوزی آلما-
شنا بارادر. شول سببدن بالانڭ سلامتلیگی
و اوسووی اوچون سوت نڭ ایک موافقی ده
اوز آناسی نڭ سوتی در. آنا نڭ بالاغه
بولغان یاقنلغی و محبتی ده اعتبارغه آلونسه
بالا تربیه سی اوچون ایک موافق بولغان
کشی اوز آناسی ایدیکی شبهه سزدر.

بالا تربیه له و ایمزو اوچون بالانغان
چیت خانون، نیندیگنه یاخشی و بالاغه محبتلی

قویارغه یارامی؛ اچرتور آلدندن بر مرتبه اچرتور راک کنه ایتوب حاضر لرگه کیرهک. چونکه فایناب صورنغان وقتلرنده سوتنک ترکیمی اوزگه رهدر.

بالاغه اچرنله طورغان سوتنک جلی لغی ۲۶ غرادوس بلن ۲۸ آراسنک (ریومیور بویو- نچه) بولورغه کیرهک.

سوتنی تهملی لندرو اوچون بر استا- کان سوتنکه بر چای فاشغی عادی شیکه ر صالونادر. («مالوچنی صاخار» اسمی بلن بورتیله طورغان شیکه رنی استعمال ایتدیرگه یارامی. چونکه اول شیکه ر سوت کیصلانا- سینه ئهور یلوب، سوتنی آچیلاندرادر.)

بالاغه اچرتیلچک سوت، سلامت هم چیسنا طوتولا طورغان صغرنک سوتی بولورغه کیرهک. ممکن بولسه برگنه صغرنک سوتن استعمال ایتدیرگه تیوش. اگرده برگنه، سلامت لگینه شهادتنامه لی صغرنک سوتن استعمال ایتدیرگه امکان بولماسه، اول وقتده بر نیچه صغرنک سوتن آرا لاشدروب استعمال ایتدیرگه کیردک. اول وقتده ناچار سوت بلن یخشی سوت آرا لاشوب بر درجه ده یاخشی لاندرو. موندن باشقه، موندی قاتشقان سوتنکه عادلننگان بالا ایکنچی صغرنک سوتینه ده تیز ایبه له شه در.

سوتنک ایسکی بولماوی، ممکن بولسه یا کاغنه صاوغان بولووی ده بالا سلامت لگینک برنچی شرطلارندن در. سوتنی صالوب طوتارغه ایگ موافق بولغان صاوت، چیستا پبالا صاوت در. سوتده گی بالاغه ضرر کیتور راک غاز، ضرر لی میکروب کبی نهرسه لر بتسون اوچون سوتنی بالاغه اچرور آلدندن قایناتورغه کیرهک.

اگرده ایمزوچی خاتون آلو ممکن بولماسه یا که موافق کورلمه سه اول وقتده بالانی صنعی صورتده ایمزورگه کیرهک.

صنعی صورتده ایمزو.

بالانی صنعی صورتده ایمزورگه طوغری کیلگان تقدیرده کچکنه بالاغه ایگ موافق بولغان سوت ایشهک سوتی و آندن فالاکه جه سوتی در.

لکن بولارنی (ایشهک هم که جه سوتن) کیرهک وقتده طابوب بولمی و بعض بر بیر-

لرده بوتونله ی طابو ممکن توگل. شونک اوچون- ده عادتده، بالانی صغر سوتی بلن طویدر الار.

لکن صغر سوتی قوبی بولو اوستینه آنده شیکه رده بیک آز بولدقندن اول شول کوبو-

نچه بالانک طبیعتینه موافق توگل. آنی استعمال قیلو آلدندن صبیق لاندروب و تهملی لندروب

بالانک طبیعتینه موافق درجه گه کیتور و گه کیرهک بولادر. صغر سوتن بالانک طبیعتینه

موافق درجه ده صبیق لاندرو ارچون یاگا طوغان بالاغه اچرتیلچک بر ئولوش سوتنکه ۳

ئولوش صو، ۲ - ۳ آیلق بالاغه اچرتیلچک بر ئولوش سوتنکه ۲، ۳ ایلقندن

۶ آیلقغه قدر لیگه - سوت بلن صو بر تیگز، ۷ - ۸ آیلقغه ۲ ئولوش سوتنکه بر ئولوش

صو فوشلور. ۹ نچی آیدن باشلاب صغر سوتن شول کویونچه اوک اچرتورگه باری در.

بالانک آش سکدر و قوه سینه فاراب قای وقتده بو قاعده نی آلماشدور و رغه، سوتنکه صونی

آزراق قوشارغه یا که مونک عکسینی ده قیلور و رغه طوغری کیله در.

بالاغه اچرتیلچک سوتنکه صو فوشوب حاضر لگان وقتده کوبله ب بر یولی حاضر له ب